

אסור לאדם שילמד את עבדו תורה

בגמרא במסכת כתובות (כח.) מובאת מימרתו של רבי יהושע בן לוי, לפיה "אסור לאדם שילמד את עבדו תורה". וכן פסק הרמב"ם (עבדים פ"ח הי"ח): ואסור לאדם ללמד את עבדו תורה.

והנה בגמרא במסכת יומא (כח.): איתא: אליעזר עבד אברהם זקן ויושב בישיבה היה, שנאמר (בראשית כד ב) "ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו", אמר רבי אלעזר, שמושל בתורת רבו. ועוד אמרו שם: "הוא דמשק אליעזר" (בראשית טו ב), אמר רבי אלעזר, שדולה ומשקה מתורתו של רבו לאחרים.

ובהמשך הגמרא שם: אמר רב, קיים אברהם אבינו כל התורה כולה, שנאמר "עקב אשר שמע אברהם בקולי" וגו'. ומקשה הגמרא: אמר ליה רב שימי בר חייא לרב, ואימא שבע מצות [- ושמא עליהם אמר ששמע אברהם בקול השם]. ומיישבת הגמרא: הא איבא נמי מילה [- שאף אותה קיים אברהם]. שוב מקשה הגמרא: ואימא שבע מצות ומילה. ומיישבת: אמר ליה, אם כן 'מצותי ותורותי' למה לי. ועוד שם: אמר רבא ואיתימא רב אשי, קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין, שנאמר 'תורותי' - אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה.

ומעתה יש לתמוה מאחר שקיים אברהם אבינו את כל התורה עד שלא ניתנה, כיצד לימד את אליעזר עבדו תורה - הלא מבואר בגמרא בכתובות ש"אסור לאדם שילמד את עבדו תורה".

יישוב המירא דכיא שמותר לבן נח לעסוק בדיני ז' מצוות שלו

והנה בספר מירא דכיא לרבי מסעוד רפאל אלפסי ראב"ד תוניסיה (פרשת חיי שרה, נו.) הקשה קושיא זו כיצד למדו תורה והלא אסור לאדם ללמד את עבדו תורה. ויישב על פי המובא בגמרא בסנהדרין (ט.): אמר רבי יוחנן עובד כוכבים שעוסק בתורה חייב מיתה, שנאמר "תורה צוה לנו משה מורשה" - לנו מורשה, ולא להם. ומבארת הגמרא שהוא בכלל שבע מצוות בני נח, שכן למאן דאמר ש'מורשה' כפשוטו מלשון ירושה - אם כן מדין גזל נאסר לבן נח ללמוד תורה, ולמאן דאמר ש'מורשה' היינו מאורשה - אם כן דינו כנערה המאורסה האסורה לבן נח מדין עריות שהם בכלל ז' מצוות בני נח.

והגמרא שם הקשתה על דין זה מברייתא, שם אומר רבי מאיר, מנין שאפילו עובד כוכבים ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול, שנאמר "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" - כהנים לויים וישראלים לא נאמר, אלא האדם, הא למדת שאפילו עובד כוכבים ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול. ואם כן מוכח שאף עובד כוכבים מותר בלימוד תורה, ואדרבה מתעלה בזה. ומיישבת הגמרא: התם בשבע מצוות דידהו. דהיינו שכל האיסור ללמוד תורה הוא בכל התורה מלבד דיני ז' מצוות בני נח, שבהם מותר לבן נח לעסוק.

על פי זה כתב בספר מירא דכיא ליישב שהוא הדין באיסור זה שאסור לאדם ללמד את עבדו תורה היינו בשאר דינים, ומה שהיה אליעזר זקן ויושב בישיבה ומלמד לאחרים, היינו בדיני בני נח.

האם מותר לעבד ללמוד את דיני מצוות לא תעשה ועשה שאין הזמן גרמן

ויש להקשות על דבריו, שהרי לכאורה הטעם שמותר לעבו"ם לעסוק בדיני בני נח היינו משום שבדינים שבהם הוא מצווה מותר לו ללומדם, וכמו שכתב רש"י בסנהדרין (ד"ה בשבע) שעוסקין בהלכות אותן שבע מצוות להיות בקיאים בהן, ואם כן לעבד - שדינו כדין אשה - יהיה מותר לפי זה ללמוד את כל המצוות, עב"פ מצוות לא תעשה ומצוות עשה שאין הזמן גרמן, ומה שייך לומר ש'אסור לאדם שילמד את עבדו תורה'.

וצריך לומר שהמירא דכיא ביאר טעם ההיתר בז' מצוות בני נח שהוא מתוך שהם שייכים גם בבני נח, ומשום כך אינם בכלל 'מורשה' לבני ישראל דוקא. וממילא ביאר המירא דכיא שה"ה עבד יכול ללמוד מצוות אלו כיון שאינם שייכים לישראל דוקא, משא"כ שאר מצוות אף אותם מצוות שעבד מחוייב בהם, מ"מ לא יוכל ללמוד את דיניהם, כיון שסוף סוף תורה הם ו'לנו מורשה ולא להם'.

ואמנם ביותר יש להקשות על דברי המירא דכיא, שהרי הגמרא דורשת דבר זה שהיה אליעזר זקן ויושב בישיבה מהפסוק "המושל בכל אשר לו" - שמושל בתורת רבו. הרי משמע שמשל בכל תורת רבו ולא רק בז' מצוות בני נח, והן אמת שהיה זה קודם מתן תורה, אך הלא מפורש בגמרא שאברהם אבינו קיים את כל התורה כולה - ואם כן כיצד רוצה המירא דכיא לפרש שהיה אליעזר לומד רק דיני שבע מצוות בני נח.

ביאור העין אליהו עפ"ד הגר"א במשלי בחילוק שבין מלך למושל

ובספר עין אליהו (יומא שם) ביאר על פי מש"כ הגר"א בביאורו למשלי, בחילוק שבין מלך למושל, שהמלך הוא המולך ברצון ומושל הוא המושל בעל כרחם של נתיניו. ובזה ביאר מה שאמרו השבטים ליוסף "המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו" דהיינו ברצוננו או בעל כרחנו. ועפ"ז ביאר העין אליהו שאכן אברהם אבינו לא חפץ היה ללמד את אליעזר תורה, שהרי אסור ללמד לעבדו תורה. אלא שאליעזר היה 'מושל בכל אשר לו' היינו שעל כרחו למד ממנו את תורתו, וכן היה 'דולה ומשקה' שהדולה מים הדרך הוא שדולה את המים אף שהולכים כנגדו.

כיצד

לימד

אברהם

את

אליעזר

תורה?

יום רביעי ו' אב

כתובות דף כח

ואמנם בכך יתיישב רק כיצד לא חשש אברהם לאיסור זה, אך עדיין יקשה שאליעזר שלמד כל תורת רבו - כיצד לא חשש לאיסור זה, שהרי כשם שאסור לאדם ללמד את עבדו תורה, כך לכאורה אסור לעבד שילמד תורה. וביאר העין אליהו, שלכך מבואר בגמרא שהיה דולה ומשקה לאחרים, שכן מבואר בתוספות בגיטין (מא. ד"ה כופין) שכשאינו פושע אומרים לאדם עמוד וחטא כדי שיזכה חברך, ולכן מדגישה הגמרא שאליעזר עצמו ידע שעבד אסור לו ללמוד, ולמד רק כדי לזכות אחרים.

מקור ליסוד יישוב העין אליהו והגר"ק מדברי הירושלמי

ומה שכתב העין אליהו שהיה אליעזר לומד על כרחו של אברהם, כעין זה יישב רבי חיים קניבסקי זצ"ל (עיון הפרשה, קונטרס התשובות ענייני מצות ת"ת, עמוד רלט) שאברהם לא לימדו אלא שמע מעצמו.

והנה בירושלמי (מגילה פ"ד ה"ג; כתובות פ"ב ה"י) הקשה מדין זה שאסור ללמד עבדו תורה על הדין שעבד יכול לעלות למנין שבעה קרואים בקריאת התורה. ויישב הירושלמי בשני דרכים: תיפטר שלמד מאליו, או שלמדו רבו כטבי. וכדרך יישובו הראשון של הירושלמי, כן יישבו העין אליהו והגר"ק גם את קושייתנו. ואכן בספר שיח התורה הקשה אף הוא קושיה זו להגר"ק והשיב לו: הוא למד מעצמו כטבי, הרי שביסס הגר"ק תשובתו על דברי הירושלמי הנזכרים.

ובקרבת העדה (מגילה שם) ביאר שגם יישובו השני של הירושלמי מכוון לדרך זו, שרבו גמליאל היה לומד עם החכמים והיה טבי עבדו שומעו, והרי הוא כלמד מאליו. אמנם יעויין ביוסף אומץ לחיד"א (סימן לג) שהקשה שלפי זה אין חילוק בין יישובי הירושלמי, וגם לא משמע כן בלשון הירושלמי, ולכן ביאר יישוב הירושלמי באופן אחר. אך עכ"פ האירו בקונטרס התשובות שם שגם לדבריו מבואר ביישוב האחרונים עכ"פ ביישובו הראשון של הירושלמי.

מחלוקת האחרונים במקור האיסור ללמד תורה לעבדו

ובענין זה יש לדון עוד במקור הדין שאסור לאדם ללמד עבדו תורה. ומצאנו בזה מחלוקת במפרשים; בספר לחם יהודה (עבדים פ"ח ה"ח) כתב שיסוד הדין הוא שמאחר ואסור ללמד תורה לעבדו, לכך גם יש לחשוש שמא לא ירצה העבד להתגייר אחר שחרורו, ונמצא שלימד תורה לעבדו.

הלבוש (יו"ד סימן רסז ס"ק עא) ביאר שיסוד האיסור ללמד עבד הוא כדרך שאסור ללמד בתו תורה, שכל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות, כמבואר במשנה בסוטה (כ.). וכ"כ הרדב"ז (עבדים שם).

ושיטת הבית יצחק (אה"ע ח"א סימן קכד אות ו) שהאיסור הוא משום שחוששים שמא כשיראוהו שיודע דברי תורה יסברו בטעות שישראל הוא.

והנה לדברי הבית יצחק שהחשש הוא שיבואו לומר שישראל הוא, לכאורה לא שייך טעם זה קודם מתן תורה, שהרי באמת לא היה שם ישראל בעולם, רק שאברהם אבינו קיים מעצמו את כל התורה וליבא למיחש למידי.

סברא להתיר לימוד תורה לעבדו קודם מתן תורה שלא היתה התורה כלה לישראל

אמנם גם לדעת הלחם יהודה וכפי שנראה שכן סבר גם המירא דכיא שטעם האיסור הוא מכיון שיש לחוש שמא לא ירצה העבד להתגייר ונמצא שלימד תורה לעבדו, יש לדון האם היה איסור לעבדו ללמוד תורה קודם מתן תורה. ובבית האוצר למהר"י ענגיל (מערכת הא-ב כלל א) כתב ביישוב קושיית האחרונים כיצד שמרו האבות את התורה והלא גוי ששבת חייב מיתה, ויישב על פי המבואר במדרש (ש"ר פ' בשלח) מהו 'נתן לכם' ולא לעובדי כוכבים, מכאן אמרו, אם יבאו בני נח לשמור שבת, לא דיין שאינן מקבלין שכר אלא שחייבין מיתה... וכן הוא אומר "ביני ובין בני ישראל" וגו', משל למלך יושב ומטרונא יושבת כנגדו, העובר ביניהם חייב מיתה. הרי מבואר במדרש שטעם האיסור לגוי לשבות הוא משום ששבת היא ככלה של ישראל. וה"ה לענין לימוד תורה כדרשת חז"ל "אל תקרי 'מורשה' אלא 'מאורשה'". וכיון שהאיסור הוא מחמת היות השבת והתורה ככלת ישראל, יישב מהר"י ענגיל שאין האיסור אלא אחר מתן תורה, משא"כ קודם מתן תורה אף שקימו האבות את התורה - אך לא היה זה בגדר חתן וכלה, וממילא גוי ששבת או למד אינו חייב מיתה.

ובזה מיושבת גם הקושיא כיצד למד אליעזר תורה, שהרי כיון שלא נתנה עדיין תורה לישראל, ממילא לא היה איסור לעבדו ללמוד תורה, וממילא לא היה חשש ללמד עבד תורה שמא לא יחפץ בגירות ונמצא שמלמד תורה לעבדו - שהרי אף עבדו ממש מותר בלימוד תורה כל זמן שלא נתנה תורה לישראל.

יישוב עפ"ד הגר"א שאשה מברכת ברכות התורה על לימוד הדינים השייכים בה

אמנם לפי ביאור הרדב"ז והלבוש, שטעם האיסור הוא כדרך שאסור ללמד בתו תורה, לפי זה לכאורה קשה כנ"ל. אלא שלפי טעם זה לכאורה יש ליישב ברווח כעין דברי המירא דכיא הנזכרים, שהרי ידועים דברי הגר"א שאשה מברכת ברכות התורה על לימוד מצוותיה שלה - והיינו שאף שאין ללמד בתו תורה אך מכל מקום בדינים הנוגעים אליה ודאי מחוייבת בלימודם. ואם כן הוא הדין עבד יהיה מחוייב עכ"פ ללמוד תורה במצוות השייכות אליו, והיינו כל המצוות שאין הזמן גרמן, וע"כ שמה שאמרו חז"ל שאסור ללמד עבדו תורה היינו לפול התורה או עסק שאר המצוות, ואילו אברהם לימד את אליעזר את המצוות השייכות אליו. אמנם עדיין יקשה לביאור זה לשון האיסור ללמד לעבדו תורה, שעה שמותר לו ללמוד דיני כל מצוות ל"ת ומצוות עשה שאין הזמן גרמן.

"בספר עין

אליהו ביאר

עפ"ד הגר"א

בחילוק שבין

מושל למלך,

שמושל הוא

המושל בעל

כרחם של

נתיניו. ואף

אברהם לא

רצה ללמד

את אליעזר

אלא שהוא

היה 'מושל'

בכל אשר לו,

בעל כרחו"

החידוש היומי מוקדש
לעילוי נשמת

הגאון רבי

שלמה ב"ר דוד

זצוקלה"ה

כל ימיו מקשה אחת של
אמונה ועבודת השם
בשמחה